
Партнерська взаємодія суб'єктів освітнього процесу в полікультурному середовищі

С. А. Мельник, В. Г. Чуркіна

У наукових дослідженнях сьогодні аналізують поняття «освітнє середовище», яке інтерпретується як сукупність природних умов, особливості життєдіяльності, що ґрунтуються на сприйнятті культурного різноманіття та культурних відмінностей людського суспільства. Розвиток системи вітчизняної освіти в Україні та інтеграція до європейського простору має враховувати мету європейської педагогіки – виховання громадян у полікультурному європейському просторі з метою навчитися жити разом. Особливості розвитку особистості взаємопов'язано із соціально-побутовими умовами, взаєминами між людьми та оточенням особистості, як процес активності людини, як ресурс і спосіб стратифікації суспільства. У статті 31 Конвенції про права дитини йдеться про те, що дитина має право на участь у культурному і творчому житті, має право на участь в іграх, дозвілєвих заходах, які відповідають її віку, займатися мистецтвом, тобто на творчий розвиток. Щоб сформувати особистість, треба розвивати в ній здатність до самостійності, до активності, до творчості. Найбільш сприятливі умови для розвитку дитячої творчості різного напрямку (естетичної, технічної, наукової та ін.) є в позашкільних навчальних закладах, мета яких – забезпечення потреб дитини у творчій самореалізації, створення умов для організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань і стану здоров'я [6].

Уже в добу Просвітництва французький філософ, просвітник і композитор Ж.-Ж. Руссо одним із перших почав використовувати термін «середовище» в контексті ідей розвитку особистості та в педагогічному аспекті. Він визначав середовище як поле розвитку особистості.

На початку ХХ ст. питання формування «освітнього середовища» в педагогіці розглядали А.С. Макаренко та С.Т. Шацький. У дослідженнях вони використовували такі поняття, як «суспільне середовище дитини». У низці досліджень освітнє середовище – це система освітніх впливів, що реалізує педагогічні установки вчителів, які визначають цілі, завдання, методи, форми і засоби освітнього процесу в школі, в яких особистість пізнає Всесвіт і є частиною соціокультурного простору. Під освітнім середовищем розуміють сукупність умов, що забезпечують освіту людини. Це частина простору, в якій особистість виховується, навчається, здобуває освіту, вибудовує комунікацію [1, 27].

О.М. Кондратьєва відзначає, що «проблема полікультурної освіти, як окрема галузь людського пізнання, почала широко розглядатися науковою спільнотою в останній чверті ХХ ст., хоча питання економічної і соціальної нерівності, терпимості віросповідання, рівності громадянських прав для всіх, расизму, сегрегації та дискримінації, психології окремих етнічних груп тощо хвилювали людство здавна» [7,183].

Сьогодні освітнє середовище – сукупність цінностей культури і соціальних форм життя, необхідних для особистісно-професійного розвитку суб'єктів

освітньої діяльності. Погоджуємося з висновками А. Колупаєвої про те, що створення освітнього середовища, має відповідати потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [5].

Середовище – це суспільні, матеріальні та духовні умови, які оточують людину, забезпечуючи її існування, формування, діяльність. У низці наукових праць актуалізується значимість полікультурного освітнього середовища, під час проєктування якого мають ураховуватися такі складники: національні традиції, національно-культурна ідентифікація суб'єктів освіти, регіональні особливості, відмінності суспільного розвитку освітніх систем, наявність загальноцивілізаційних цінностей та ідеалів, а також наявність системи різнопланових соціальних контактів із метою конструктивної співпраці учасників освітнього процесу для забезпечення якісної освіти, соціалізації дітей та молоді.

Учені довели, що на особистість має вплив сукупність факторів у процесі її розвитку. Психологи стверджують, що найбільш чутливою до зовнішніх впливів є період підліткового та юнацького віку. Саме в цей час особливу увагу необхідно приділити освітньому середовищу, як джерелу впливу на становлення особистості, бо його різноманітність представляє як виклики, так і можливості для освітніх закладів і педагогів. Важливою метою полікультурної освіти є ідея мінімізації проблеми, пов'язана з різноманітністю, гендерними, ментальними особливостями, та максимізація освітніх можливостей етносів, що мешкають у мультикультурній державі, наприклад, Україні.

Альберт Бандура – канадський і американський психолог (українсько-польського походження), відомий своїми працями з теорії соціального когнітивізму, відзначає, що навчання особистості та копіювання поведінки ґрунтується на трьох принципах: на стимулі, що формує поведінкову відповідь; на відповідному відгуку, що впливає на поведінкову реакцію; на пізнавальних функціях соціалізації, які позначаються на поведінковій відповіді [9].

Створення полікультурного освітнього середовища передбачає опору на полікультурний характер сучасного освітнього простору, що є реальністю з метою забезпечення умов для культурного розвитку, спрямованого на підготовку молоді до життя в умовах глобального цифрового суспільства. До таких особливостей належать: полікультурність, різноманіття традицій, багатонаціональність тощо. Термін «полікультурна освіта» тотожна поняттю «multicultural education», що спирається на ідеали культурного плюралізму у сфері освіти. ЮНЕСКО та Рада Європи використовують у своїх документах поняття «міжкультурна освіта», підкреслюючи культурне різноманіття [4]. Рада Європи визначає культуру як «душу демократії», описує культуру як ключовий інструмент зміцнення соціальної згуртованості, демократії та європейського співробітництва. Крім того, різноманіття розглядається в якості діалогу між різними групами з метою досягнення мирного співіснування [8]. Організація з економічного розвитку та співпраці використовує поняття «полікультурна освіта».

Полікультурне освітнє середовище має складну структуру та багатоаспектний характер, є джерелом ризиків, небезпек, соціальних проблем. Зокрема, питання про ризики полікультурного освітнього середовища відзначено в працях О.В. Гукаленка [2]. Дослідник акцентує увагу на тому, що в контексті сучасного полікультурного середовища актуалізуються питання соціальної безпеки, тобто здатність людини до продуктивної та толерантної взаємодії. Основними принципами функціонування полікультурного освітнього середовища

є толерантна взаємодія між людьми з різним менталітетом, традиціями. Дж. Бенкс, фахівець із соціальних питань, пише про етнічну, культурну та релігійну, мовну різноманітність, що притаманна коледжам і університетам у США, наголошуючи на необхідності формування полікультурної компетентності, яка є складником знань, ставлення, уміння, які необхідні для діяльності в різноманітному культурному середовищі [10].

Важливими є ідеї емпатії з метою налагодження діалогічних взаємин із різними культурами, бо це здатність розуміти й відчувати почуття іншої людини. У психології розрізняють *три види емпатії*: когнітивну, емоційну і соматичну [3]. Емпатія в освіті взаємопов'язана із системою ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей, сукупністю ресурсів життєдіяльності, індивідуальною освітньою стратегією учнів у соціальному оточенні (родині, класі, громаді).

Важливо концентруватися на співпраці з метою створення психологічного комфорту, який спонукає учнів проявляти співчуття, взаєморозуміння тощо. Значущими є принципи особистої відповідальності кожного суб'єкта взаємодії полікультурного освітнього середовища та принципи гуманізму, людиноцентризму, дитиноцентризму. Ці принципи загальнолюдського співіснування забезпечують полікультурне освітнє середовище та можливість повноцінного функціонування [3].

Головною метою функціонування полікультурного освітнього середовища є створення атмосфери на засадах педагогіки партнерства, орієнтованої на компетентнісний та особистісно зорієнтований підходи у вирішенні завдань розвитку кожного її представника. На думку дослідників, важливим завданням є створення психологічного комфорту для здобувачів освіти, що сприяє формуванню соціокультурних і життєвих установок особистості. Це сприяє формуванню особистості, яка прагне до самовдосконалення та самодостатності, емоційно-ціннісного ставлення до представників інших народів і культур. Вирішення цього завдання взаємопов'язано зі способами існування в умовах цифрового суспільства, взаємодії людей у громадянському життєвому й освітньому просторі. Саме полікультурний освітній простір може розглядатися як фактор, що детермінує умови механізму збереження єдності держави, її цілісності. Держава має бути орієнтована на реалізацію загальнолюдських принципів і цінностей.

Політика держави у сфері вітчизняної освіти має розглядатися як фактор забезпечення безпеки суб'єктів взаємодії в полікультурному освітньому середовищі та передбачає: формування в усіх учасників освітнього процесу толерантного й позитивного ставлення до культурних відмінностей між різними націями і народами, правової культури, установок на прийняття загальнолюдських цінностей, повагу кожної особистості незалежно від її національної та релігійної приналежності, самосвідомості; розвиток мотивації, пов'язаної з усвідомленням ролі кожної культури в суспільно-історичному розвитку; удосконалення вмінь гуманної, продуктивної взаємодії з представниками інших культур; розвиток здатності до встановлення взаємин, ведення полікультурного діалогу та конструктивного розв'язання міжнародних конфліктів, забезпечення міжкультурного співробітництва. Сьогодення вимагає створення умов, механізмів, способів соціально-педагогічного забезпечення безпеки дітей і молоді в полікультурному соціумі, що

зумовлює розроблення регіональних програм соціальної взаємодії та залучення до цієї діяльності ЗМІ, медіа тощо.

Завданнями полікультурної освіти визначено: виховання почуття національної гідності, любові до Батьківщини, почуттів патріотизму, пошани до культури свого народу; формування високого рівня сформованості таких особистісних якостей, як: відповідальність, соціальна зрілість, конфліктологічна компетентність, саморегуляція та самоконтроль, самоповага і повага до інших, емоційна стійкість. Важливо формувати уяву про культурно-національне розмаїття світу, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, гуманного ставлення, толерантності в процесі взаємодії з носіями відмінних культур. Сучасна педагогіка розглядає полікультурну освіту як засіб зниження соціальної напруги в суспільстві й засіб формування в особистості загальнолюдських ціннісних орієнтирів, свобод і прав людини, демократії, терпимості й соціальної гармонії [5; 7].

Таким чином, сьогодення визначає необхідність спеціально організованої роботи, спрямованої на створення умов щодо взаємодії всіх учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства. Організація такої роботи передбачає створення полікультурного освітнього середовища – соціального простору освітнього закладу через взаємодію різноманітних культур, забезпечення комунікації представників різних етнічних груп, вивчення різних мов, традицій, народних звичаїв тощо, а також безпечну й толерантну співпрацю всіх суб'єктів освіти, незалежно від ціннісних орієнтацій, культури, віросповідання.

Література

1. Антонова О.Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів/ О.Є.Антонова // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 27- 32
2. Гукаленко О.В. Поликультурное образовательное пространство как среда поддержки и защиты личности учащегося / О.В.Гукаленко. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2000. – 83 с.
3. Емпатія, або навіщо говорити з дітьми про почуття. – URL: <https://nus.org.ua/articles/empatiya-abo-navishho-govoryty-z-ditmy-pro-rochuttya/>
4. Загальна декларація ЮНЕСКО щодо культурного різноманіття. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: [монографія] / А.А.Колупаєва, О.М. Татарченко. – К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с.
6. Конвенція ООН про права дитини. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
7. Кондратьєва О.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Олена Михайлівна Кондратьєва; наук. кер. О. П. Хижна; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2017. – 245 с. – URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.01/dis_Kondratieva.pdf